

Treenighed & tøjklammer

- ET ESSAY OM MUSIK & LITURGI OG OM KIRKEMUSIKERENS ROLLE

*Den, der vil være rigtig musiker,
må også kunne komponere et menukort.*

Ordene er den tyske senromantiske komponist Richard Strauss', der med sine genreskabende "tonedigte" næsten sprængte rammerne for musikalsk fortællekunst. Hans formsans og dybe psykologiske og dramatiske indsigter kombineret

med en sublim æstetisk sans afspejles i hans raffinerede instrumentalisering og tekstforståelse. Og så var han virksom i en tid, hvor koncertsalen blev en ny "kirke" med orgel og ritualer.

Citatet bringer os lige ind i centrum af, hvad vi forventer af kirkemusikeren (hvis han altså med Strauss' ord kan kaldes "rigtig" musiker!) – hvad enten han er organist, korleder, sanger eller rytmisk bandleder.

Kirkemusikalsk ser vi i dag et langt bredere genrefelt end nogensinde før. Tidligere genreopdelte man ikke musik i samme grad, som vi gør i dag, hvor vi er meget bevidste om, at noget musik "hører til", og andet er "dømt ude". For nylig bad jeg i en privat rundspørge 10 kolleger give deres definition af genren "kirkemusik" – de 8 stod klogeligt af i tide, og de 2 sidste fik hurtigt skrevet sig ud i et område af kviksand og sorte huller. Som kirkemusiker står man ofte i den svære rolle som "smagsdommer" overfor ønsker fra pårørende, tilbud fra koncertgivere, forespørgsler fra menigheden etc. Det er helt nødvendigt med nogle egne pejlemærker, for at sejle kirkeskibet flot. For skibet VIL uvægerligt grundstøde fra tid til anden, når vi forsøger at finde nye veje.

Lindevang sogn, hvor jeg er ansat som organist, har siden 2011 fungeret som liturgisk forsøgssogn. Og det har affødt en del nye veje. Det liturgiske arbejde i sognet har i særlig grad været koncentreret om højmessens liturgi. Baggrunden for at arbejde med højmessens liturgi har været et ønske om at bevare og styrke det gudstjenesteliv, der allerede er i sognet. I forlængelse af det har det været den generelle holdning i menighedsrådet, at en troværdig kontinuitet af den liturgiske tradition kræver refleksion og en bevægelighed i forhold til den tid, den skal fungere i.

Det liturgiske arbejde i sognet – som først er blevet foretaget i et af menighedsrådet nedsat gudstjenesteudvalg for derefter at blive præsenteret i menighedsrådet og ved menighedsmøder – har resulteret i en ny højmesseliturgi. Der er ikke tale om et brud med traditionen, og vi har hele tiden været opmærksomme på, at forløb og opbygning skulle være genkendeligt. Ændringer er derfor også hovedsageligt på det sproglige og musikalske plan.

Ønsket om fornyelse kom fra menigheden. Det er et stærkt mandat at få, og det bunder i en ligeså stærk lægmandskultur, som i det daglige kommer til udtryk i lægmandsledede andagter, lægmandslæsning af tekster og bønner ved højmissen, et flittigt og selvstændigt arbejdende nærdemokrati og væsentlige samtaler, erfaringsudvekslinger, debatter ved møder, værksteder, kirkekaffe og mange andre steder – også i mailboksen som det vil fremgå senere.

Vi har flere menigheder i menigheden, og musikken kan hjælpe interessante krydsfelter på vej: kantategudstjenester kombinerer koncertgængere og højmessefolk, oplæsningskoncerter taler til litteraturstudiekredsen og musikelskerne, og den ugentlige "meditative time" tirsdag kl. 17-18 er et roligt lille eksperimentarium for nysgerrige, reflekterede sjæle med en åben åndelighed. Her søger man ro og refleksion som afsæt og livgiver til ugens gøremål, og det er påfaldende, hvor stor en betydning musikken

har i denne stilhed. Og hvor inspirerende det er for mit øvrige arbejde med højmesseliturgi, med at skrive nye salmer og sætte nye toner til gamle og nye ord.

"Det var spændende at opleve, at der sker noget helt andet, når musikken går ind som bevidst aktør - det være sig i meditativ praksis som i den mere traditionsbundne liturgi til højmesseren."

Sådan skrev en kirkegænger til mig efter en meditativ time - en "stillegudstjeneste" – som hun og vores meditative arbejdsgruppe havde været med til at tilrettelægge sammen med en af præsterne og mig. Liturgien bestod af tre enkle spor:

1. Orgelimprovisation som ramme - start og slut – samt 2 x 5 min undervejs mellem læsninger.
2. Tre Helle Søtrup-tekster, læst af tre forskellige stemmer og genlæst af alle deltagere.
3. "Øer" af stilhed med stigende varighed fra 3 min. til 8 min.

En åndedrætsøvelse var lagt ind i starten som hjælp til rent kropsligt at kunne finde ro. Gudstjenesten sluttede med velsignelsen. Kirkegængerens uddyber videre i samme mail:

"Musikken tog sig af os. Med musikken bliver det anderledes. Vi bliver taget i hånden. Det er trygt – i hvert fald ikke så farligt. Med eller uden lukkede øjne kommer der farver, næsten duft. Tankestrømmen bliver bremsset. Bevidstheden slår fra, giver slip - går med uden at vide hvorhen – forførelse i bedste forstand. I begyndelsen opleves det som indførelse i en abstrakt verden uden krav om præstation. Improvisationens kunst ligger måske i at tage en usynlig tråd op, at føje sig til teksternes stemning og den egentlige stilheds dybde. Der er ikke tale om en lang række sødsupplyd. I hele forløbet opstår dissonanser og slutspillet bragte de fleste i en anden verden – en himmelsk – meget langt fra noget med lyserøde skyer – snarere fyldt med ånd (...) Hele kosmos fik fuld musik."

Hvad var det, der åbenbart lykkedes her? Hvordan spillede musikken med teologisk? Hvordan så menukortet ud? En del meditativ musik får skældud for at være "ikke-musik". I min tilgang til meditative orgelimprovisationer går jeg bevidst uden om:

1. kendt melodistof
2. talt/sungen tekst
3. abrupte bevægelser
4. konkluderende tonalitet
5. stor kompleksitet

Jeg forsøger med andre ord at "holde linjen åben" gennem:

1. melodistof, der f.eks. kan være en tidlig gregoriansk sentens, som ingen længere kender, men som repræsenterer den store fortælling, jeg ønsker, vi alle skal vide, at vi indgår i
2. leg med dissonans/konsonans, mislyd/vellyd, spænding/afspænding
3. en rolig og gennemført grundpuls – en "hjerterytm" for meditationen
4. tonalitet, der ikke altid får en forventelig kadence, men åbner sig videre ud
5. enkelhed

Ofte er musikken ret afdæmpet, men ved ovennævnte anledning, byggede jeg en 10 min. lang sats op fra orglets mindste lyd til det fulde udtræk – hele følelesregistret. Basis var en rolig, konsekvent og uændret puls, hvor en (på stedet opfundet) 3-leddet "koralmelodi" lød igen og igen på det ene af manualerne, mens tøjklammer fastlåste 8-10 tangenter på et andet manual som et klangligt "bagtæppe", der som satsens "konstant" skabte forankring og fokus for meditationen. At koralen var 3-leddet afspejler min egen Bach'ske forankring, hvor talsymbolik taler teologien frem i musikken – her treenigheden. En leg for mig selv, ja – men for tilhøreren opleves 3-delingen mere "på vej/i bevægelse" end f.eks. en 4-delning, som har en tendens til at konkludere om sig selv som en selvsikker march eller som Rittersports effektive slogan: "Quadratisch – Praktisch – Gut"!

Mailen fra kirkegængereren slutter: *”Orglets spændvidde er så imponerende, fra de sarteste og mest spinkle pling til at kunne fylde rummet – også med mørkere farvet tonalitet, som man alligevel tør være i”.*

Jeg læser ud af kirkegængerens reaktion, at vi med bevidste musikalske virkemidler kan understrege stilheden og bære andre indtryk frem end de lydige. Vi kan skabe rum for refleksion og måske ligefrem selvforglemmelse. Reaktionen fortæller mig også, at der var noget væsentligt, der denne dag kunne klinge videre i hende – også efter kirken var lukket og gudstjenesten var slut.

I vores arbejde med at skabe nye ord og toner til højmessens liturgi er der vigtig viden og inspiration at tage med her. Når man ændrer ritualer og formuleringer, åbner man et potentielt jordskælv, men det kan også opleves som at høre højmassen på ny. Vi bibeholder så at sige den store fælles fortælling men giver den nye poetiske lag for at lade den klinge med vores egen tid. Og når først ordene er ændret, står tonerne tilbage som arkaiske nødråb fra en svunden tid. Det var derfor en nødvendighed også at komme med et bud på en ny liturgisk musik til højmassen, og her er udfordringerne mindst ligeså mange og store som i den sproglige fornyelse. Mit arbejde har været styret af en del ”hvorfor”, ”hvorfra”, ”hvorhen” og ”hvordan”- fravalg og tilvalg.

Alt må under luppen. Tag f.eks. nadverritual C: ”Hosianna i det højeste!” Hvorfor synger vi sådan? Hvorfra stammer svaret? Hvordan klinger Hosiannasvaret i 2016-ører? Hvordan kunne en nutidig poetisk udformning lyde?

Rent kompositorisk er det problematisk, da den nedadgående melodiføring direkte modarbejder tekstens løfte om højstemthed og heller ikke understøtter formuleringen ”Opløft Jeres hjerter til Herren...”

Psykologisk vil frasen altså ikke løfte men trække ned.

Man maa vise de overmætte, at et melodisk Terzspring bør betragtes som en Guds Gave, en Kvart som en Oplevelse og en Kvint som den højeste Lykke”.

(Fra Carl Niensens ”Levende Musik”)

Lindevangs ny nadverindledning munder ud i Grundtvigs ord fra DDS 493,5 ”O du, som skabte hjerte mit”, som jeg har givet en ny melodi. Den trækker på traditionen og arvegodset fra Carl Nielsen: f.eks. hans overvejelser om intervallerne¹, hans enkelhed i melodiføring og hans forkærlighed for at veksle dur og mol på kort tid². Når vi taler om videreføring af den danske kirkemusikalske

tradition, er Carl Nielsen helt central for mig. Laub langede ud efter ham med ordene ”En Salmekomponist maa være Barn af Huset...”, men i min optik er inspirationen udefra netop kirkens ”iltmaske”.

Nadversalmen er omdrejningspunktet for resten af den nye liturgiske musik, og jeg trækker dens tonalitet og farvning med ind i menighedssvarene for at opnå et ensartet helhedsindtryk. Vores amen-svar er 9-10 toner lange og giver mulighed for at nå at synge mere end (A-)”men”. De har en indbygget progression, så det første starter dybt og varmer morgentrætte stemmer op, og det sidste slutter højest og løfter dig til udgangssalmen. De samles alle i en amen-kanon, som koret kan synge efter kirkebønnen (bedes af lægmand efter salmen efter prædikenen). Den stille 4-stemmige kanon bygger et ”eftertankens rum” og er en direkte inspiration fra arbejdet med den meditative musik. Desuden har den dét pædagogiske sigte at ”repetere” de nye svar for menigheden halvvejs gennem gudstjenesten.

Den nye musik er blevet introduceret lidt ad gangen – ved korte sangværksteder forud for højmesserne.

¹ ”Man maa vise de overmætte, at et melodisk Terzspring bør betragtes som en Guds Gave, en Kvart som en Oplevelse og en Kvint som den højeste Lykke”. (Fra ”Levende Musik”)

² På <http://lindevangkirke.dk/page/5169/hvordan-bliver-en-ny-melodi-til> kan man læse mere om arbejdet med melodien.

Det improvisatoriske element fra den meditative gudstjeneste trækker vi også med ind i højmessens korarbejde, hvor kirkekoret har spændende erfaringer med vokalimprovisationer på motettens plads. Ambitionen er, ud fra førnævnte musikalske virkemidler, at skabe et "øjeblikkets musik", hvor sangerne improviserer over dele af dagens tekst, som i samarbejde med præsten sammenstilles med relevante korte citater af nyere lyrik – kighuller til vores egen tid. "Man oplever, at der er mere på spil nu og her, end når de synger efter noder", som en kirkegænger udtrykte det. Sangerne selv oplever det som "i langt højere grad at tage ansvar for den tekst, jeg synger". Det er levende musik. Det er menneskeligt nærvær.

Lindevangliturgien ikke er færdig. Den er en bevægelse og på vej. Det er i den daglige praksis, at vi for alvor mærker, hvad der skal blive stående på "menukortet".